

Araştırma Makalesi • Research Article

Selim İleri'nin Edebi Kişiliğine İlişkin Bazı Dikkatler

Some Distinct Notes about the Literary Personality of Selim İleri

Abdullah Harmancı ^{a,*}

^aProf. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
ORCID: 0000-0001-9468-8595

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 14 Haziran 2020
Düzeltilme tarihi: 20 Haziran 2020
Kabul tarihi: 23 Haziran 2020

Anahtar Kelimeler:

Selim İleri
Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı
Roman
Öykü

ÖZ

Selim İleri, Cumhuriyet dönemi öykü ve romancılığımızın üretken isimlerindedir. Bu türler dışında da, deneme, inceleme, anı, tiyatro, senaryo, şiir türlerinde eserler vermiştir. Makalede, yazarın bütün eserlerinin genel bir değerlendirmesi yapıldıktan sonra, bütün bu eserleri domine eden ana yönelimler üzerinde durulmuştur. İlk öykülerinden itibaren Selim İleri'nin eserlerinin arka planında hüznün duygusu egemendir. Bu duygu, çoğunlukla yazdıklarının motivasyonu olmuştur. Aynı zamanda yazarın değişen dünyaya ve Türk toplumuna karşı eleştirel bir yaklaşım içinde olduğu, Abdülhak Şinasi Hisar'ın eserlerindeki gibi bir "güzel duygularla anımsanan bir mazi" inşa etmeye çalıştığı söylenebilir. Yaşamakta olan değişime karşı içte beslenen muhalefet duygusunun çeşitlenmeleri yazarın pek çok türde verdiği eserlerine bir biçimde yansımıştır. Yaşadığı zamandan memnun olmayan yazarın aradığı mutluluğu olumsuzluklarından arındırılmış bir geçmiş zaman diliminde bulmak istemesi de belki bir anlamda kendini mutlu ve huzurlu kılma yoludur.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 14 June 2020
Received in revised form 20 June 2020
Accepted 23 June 2020

Keywords:

Selim İleri
Republican Period Turkish Literature
Novel
Short Story

ABSTRACT.

Selim İleri is one of the productive names of short storytelling and novelism in the Republican Period. Apart from these genres, he also provided works in the genres of essay, analysis, memoir, theater, script, and poetry. In the article, the main trends dominating all these works are emphasized, after a general evaluation of all the works of the author. From his very first short stories, the feeling of sadness prevails in the background of Selim İleri's works. This feeling had often been the motivation of what he wrote. At the same time, it can be said that the author had a critical approach towards the changing world and the Turkish society and tried to build "the past remembered with beautiful feelings" as in the works of Abdülhak Şinasi Hisar. Diversities of the feeling of opposition fed internally against the ongoing change have somehow reflected in the works of the author in many genres. Perhaps, the desire of the author, who is dissatisfied with the time he lived, to find the happiness he looked for in a past period which was free from problems, is a way of making himself happy and peaceful.

1. Giriş

Ali Selim İleri, 30 Nisan 1949 tarihinde, -eserlerinde doğasının, köşkerinin, bahçelerinin büyük etkileri görülecek olan Kadıköy'nde bulunan- Bahariye Caddesi'ndeki Gerede Apartmanı'nda doğdu. Babası, Kıbrıs kökenli, Teknik Üniversite profesörlerinden Hasan Hilmi İleri'dir. Annesi, aslen Adapazarlı, ev hanımı Süheyla İleri'dir. Ablası kendisinden dokuz yaş büyük Meral İleri'dir. Annesinin içli, melankolik yapısının, babasının soğuk tabiatlı oluşunun, aile içindeki sevgisizlik ortamının, ailenin ekonomik yapısındaki zayıflığın ve

özellikle annesinin ev içinde yaptığı kitap okumalarının, Selim İleri'nin sanatına olan etkisi çok büyüktür.

İleri, Cihangir ve Firuzağa İlkokulu'ndan sonra, Galatasaray Lisesi'nde ve Atatürk Erkek Lisesi'nde okur. 1968'de İ.Ü. Hukuk Fakültesi'ni kazanır ama düzenli bir fakülte hayatı olmaz. Yüksek öğrenimini yarım bırakır. İleri'nin tahsil hayatı, tabiatındaki "anarşist" tarafın ortaya çıkmasından, Amerikan karşıtlığı düşüncesini edinmesine kadar, pek çok konuda onun yazarlığına tesir etmiştir.

Selim İleri, 1989 yılının yaz aylarında, Tokat'ta, üç ay süreyle "bedelli askerlik" yapar. Milli Eğitim Bakanı Hasan

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: abdullah_harmanci@hotmail.com

Celal Güzel'in, Selim İleri'nin ders kitaplarıyla ilgili bir komisyonda yer almasını istemesi sebebiyle, İleri, Ankara'ya gidebilmek için bir müddet de Sivas'ta askerlik yapacaktır.

Selim İleri, çok küçük yaşlardan itibaren roman yazma hevesi içerisinde olmuştur. Bunun sebeplerinden biri, annesinin iyi bir roman okuru olması, yazarın annesini evde sürekli roman okurken görmesidir. Uzun süre roman yazma denemeleri yapan İleri, bunları yayımlatmak için uğraşmış ama başarılı olamamıştır.

Annesinden dinlediği masallarla başlayan "yaratıcılık" serüveni, edebiyatımızın klasik romanlarının özetlerinin çıkartılması ile sürerken, edebiyat dergilerinde görünme hevesiyle yazılmış metinler, İleri'yi "öykücü" yapacaktır. İleri'nin 1968'de başlayan öykücülük serüveni (*Cumartesi Yalnızlığı*'nin yayınlanış tarihini esas alıyoruz), 1983'te yayınlanan *Son Yaz Akşamı* ile kesintiye uğrar. 2006 tarihli *Fotoğrafi Sana Gönderiyorum*'a kadar, yazar, yirmi üç sene boyunca öykü kitabı yayımlamaz.

İleri'nin 1973 yılında *Destan Gönüller*'le başlayan romancılığı ise, herhangi bir kesintiye uğramadan bugüne kadar gelmiştir. 2004 tarihli *Yarın Yapayalnız* romanı, bugün için yayınlanmış son romanıdır.

Selim İleri, edebiyatın pek çok sahasında eser vermiş, hatta edebiyat dışı sanat alanlarına da yönelmiş çok yönlü bir sanatçıdır. On dokuz yaşında iken, 1968 yılında kendi imkânlarıyla yayınladığı ilk öykü kitabı ve ilk kitabı *Cumartesi Yalnızlığı*'ndan günümüze uzanan çizgide, yazarın yayınladığı eserlerin sayısının yetmişe yaklaşmış olması, onun "velüt"luğunun en bariz göstergesidir. Yazar; roman, öykü, inceleme, deneme, günce, oyun, hatıra, çeviri, senaryo, şiir... gibi pek çok türde eser vermiştir.

2. Öykü ile Roman Arasında

Selim İleri'nin romancılığı öykücülüğünün önüne geçmiş olmasına rağmen, edebiyat dünyasına öyküleri ile adım atmış olduğu için, yazarın öncelikle öykücülüğü üzerinde durulacak, ardından romancılığına temas edilip diğer türlerdeki eserlerine de birkaç cümleyle değinilecektir.

Edebiyata bir öykücü olarak giren Selim İleri, öykülerinde; aşk, yalnızlık, cinsellik, doğa, zenginlik-yoksulluk ikilemi, eski İstanbul hayatı, toplumsal değişim, sanatsal yaratıcılık gibi konuları işlemiştir.

İleri'nin öykülerinde aşk, duygusal ya da tensel boyutuyla çıkar karşımıza. İleri, bazen, cinselliği tamamen bertaraf ederek aşkı duygusal boyutuyla ele alırken, bazen bu ikisi iç içedir. Bazense, kimi "Kasanova" tipler yaratmak endişesiyle, cinselliğe indirgenmiş "aşklar" söz konusu edilir. Ayrıca, İleri öykülerinde aşklar "kırık"tır. Herhangi bir şekilde sevginin bir kişiden öbür kişiye ulaşamaması söz konusudur.

İleri'nin öykülerinde kahramanlar, durmadan yalnızlıktan yakınır. İnsanlarca kabul görmemek, "oyun"a çağrılmamak, küçümsenmek, beğenilmemek, onaylanmamak onlara acı verir. İleri'nin öykü kişilerinin, diğer insanların dünyasında bir yere sahip olmak, çarkın dişlilerinden biri olmak en büyük hayalleriyken, bütün hamlelerinde hevesleri kursaklarında kalır.

Öykülerde, burjuva bir ailenin çocuğu olan gençler, belki de sırf başkalarınca kabul görmek, benimsenmek, toplumun onayını almak amacıyla sosyalist olmak isterler. Ancak onlara sosyalistler arasında da yer yoktur. Kısa bir süre sonra, kendilerini onlar arasında da yalnız hissederler.

Selim İleri'nin kahramanlarını yalnızlaştıran öğelerden biri, onların insanlarla irtibat kurabilecek bir özgüvene, cesarete sahip olmamalarıdır. Karşılarındaki ile bağlantı kurup ona kendini kabul ettirme yeteneğinden yoksundurlar. Kahramanların yalnız olmalarının bir başka sebebi, cinsel tercihleridir. "Hüzün Kahvesi"nde, öykünün merkezinde yer alan kahramanın, kadınsı halleri, cinsel aykırılığı onu yalnızlığa iter. Ayrıca entelektüel bir kimliğe sahip olmaları da, öykü kişilerini yalnızlığa sürükler. Kitaplar, "kahramanlarını" yalnızlaştırmıştır. Zira insanların önemli bir bölümü okumaz ve okumak insanı inceltir, derinleştirir.

İleri'nin öykülerindeki kahramanlar, (ilk öyküleri göz ardı edilirse), genellikle sosyal ve ekonomik anlamda üst bir sınıfa mensupturlar ve sosyalist gençlerce çok fazla benimsenmezler. Ait oldukları "sınıfları", onları yalnızlaştırır. İleri'nin yazarak geçinmeyi seçmesi, evlenmemesi, yalnız yaşaması da, metinlerine sızan yalnızlığın sebeplerindedir.

Selim İleri'nin ilk öykülerinden itibaren, cinsellik ön planda olmuştur. Bu durumun sebepleri şu cümlelerle açıklanabilir: a. Yazarın sık sık toplum baskısından, törel değerlerin birey üzerinde yaptığı baskıdan bahsetmesi dikkat çekicidir. İleri'nin, cinselliği, böyle bir karşı koyuş, böyle bir başkaldırma adına ön plana çıkardığı düşünülebilir. b. Ayrıca, çok erken yaşlarda okuduğu ve etkisinde kaldığı Halide Edip'in özellikle *Handan* romanındaki cinsellik yaklaşımından, romanın muharririnin anlatımında başarılı olduğunu söylediği cinsel sahnelerden, hem bir genç insan olarak hem de bir yazar olarak etkilenmesi doğaldır.¹ c. İleri'nin kendisinden çokça etkilendiği ünlü romancı Kemal Tahir'in, eserlerinde cinselliğe yoğun olarak yer verdiği bilinmektedir. İleri'nin ondan bu anlamda da etkilenmiş olabileceği düşünülebilir.

Selim İleri'nin öykülerinde "doğa" en çok üzerinde durulan konulardandır. İleri'deki bu doğa tutkusunun sebeplerinden biri, çocukluğunu geçirdiği Kadıköy'nün doğal güzelliklerini küçük yaşta yaşamamasıdır. Yazar, sanata yönelişinde çiçeğin ve yeşilin rolünün büyük olduğunu söyler.

Yazarın doğayı ele alış biçimi son derece romantiktir. Yazarın öykülerine ince bir işçilikle işlediği doğa unsurlarını benimsediğini, onlara sığınma ihtiyacı hissettiğini, belki de insanlardan kalan boşluğu onlarla doldurduğu hissedilir. Doğa, İleri öykülerinde, atmosfer oluşturma amacıyla kullanılır. İleri'nin çok başarılı atmosfer öyküleri yazdığı bilinmektedir. Bunun sebebi, ayrıntıcılığıdır. Ayrıntıya ulaşma biçimi ise nesnelere, eşyaları, elbiseleri, doğal unsurları betimleme şeklinde tezahür eder.

Selim İleri'nin öykülerinde, siyasal tavır alış, çok farklı düzlemlerde karşımıza çıkmaktadır. Kimi metinlerde, sosyalizmin Rusya pratiği üzerinden eleştirildiğine şahit oluruz. Zaman zaman, yazar, aslında zihniyet itibarıyla

¹ Konuyla ilgili olarak yazarın *Kar Yağyor Hayatıma* adlı anı kitabındaki Halide Edip bölümüne bakılabilir: İleri, 2005: 23-39.

kendini yakın hissettiği devrimci-solcu gençleri de eleştirmekten kaçınmaz. Onların ideolojik bakışlarının, hayatı gerçek yüzüyle görmelerini engellediğini düşünür. İleri'nin siyasal tavrının, öykülerinde, en çok, toplumumuzdaki zenginlik-yoksulluk ikileminin vurgulanmasıyla ortaya çıktığını söylememiz gerekir. İleri, özellikle ilk üç öykü kitabında, yoksullarla zenginleri karşılaştırır ve yoksullardan yana tavır koymayı ihmal etmez. Buna paralel olarak, işçilerin hayatlarından sahneler sunarak, onlara yapılan haksızlıkları örneklemeye çalışır. İleri öykülerindeki siyasal tavır alışın bir başka örneği de, "Pastırma Yazı" öyküsünde olduğu gibi, zengin insanların hayatlarının eleştirel bir gözle yazıya dökülmesidir. "Pastırma Yazı"ndaki Atıf Bey ve çevresindeki varlıklı insanlar, büyük bir ahlaki sefalet dünyasında yaşarlar. Bu çizgi, yazar tarafından kasıtlı olarak abartılır. İleri, bazı öykülerinde ise, ideallerinden uzaklaşan "eski" sosyalist tipler çizerek, onların yozlaşmışlıkları üzerinden siyasal bir bakış geliştirmeye çalışır. "Bir zamanlar" devrimci hareketin içinde yer almış gençler, savundukları görüşlerden tümüyle uzağa düşmüşlerdir.

Selim İleri, bu konuların yanı sıra, eski İstanbul hayatı ve ülkemizde yaşanan toplumsal değişim üzerinde durur. Selim İleri öykücülüğü, büyük oranda bir "geçmiş" anlatımıdır. Bu "geçmiş", bazen yazarın kendi geçmişi iken, bazen de, 20. asrın başlarına kadar uzanılarak daha çok "toplumsal bir maziye" ulaşılmış olur. Çoğunlukla, yazar kendi geçmişi anlatmaya koyulduğunda, aslında eski İstanbul'un mekânlarını, kişilerini, geleneklerini de anlatmaktadır. İleri, eski İstanbul yaşantılarını, eski İstanbul insanlarını anlatmak merakındadır. "Gelinlik Kız" öyküsünde bu merakın en olgun örneklerine rastlarız.

Bunlardan başka, İleri, yazarlar, ressamalar üzerinden, sanatsal yaratıcılık, eser verme çilesi gibi konulara da öykülerinde yer vermiştir.

Selim İleri, kendisi ile öykülerindeki anlatıcılar arasındaki mesafeyi son derece daraltmıştır. Bir başka deyişle, kendini öykülerine konu etmiştir. Bunu, bir anlamda, "yazarlık oyunu"nu bozmak, anlatılarında samimiyet oluşturmak amacıyla yapmıştır. "Oyun"dan kaçmak amacıyla bunu gerçekleştiren yazar, aslında bir bakıma postmodern edebiyat kuramı bağlamında, öykülerini "oyun"un içine çekmiştir. "Anlatının anlatılaştırılması", bilindiği gibi, postmodern edebiyatın özelliklerinden biridir.

Kendini öykülerine konu etmekten çekinmeyen yazar, doğal olarak çocukluğunu da uzun uzun anlatmış, daha doğrusu, çocukluğundan hareketle öyküler yazmıştır. İleri'nin öykülerinde çocuk-anlatıcılara ya da çocukluğunu anlatan anlatıcılara sıklıkla rastlanır. İleri'nin öykücülüğünü, onun çocukluğuna giderek çözümlemek, öykülerinin gizemini çözmeye büyük oranda yardımcı olacaktır.

İleri öykücülüğünde görülen; atmosfer oluşturma, ayrıntı işçiliği, betimlemecilik, "doğa"dan yoğun olarak yararlanma, duygusal yoğunluk, şiirsellik gibi özellikleri, bir arada düşünmek gerekir. Zira bunlar, birbirlerinden tamamen bağımsız özellikler değildir. İleri'nin betimlemeciliği, aynı zamanda bir ayrıntı işçiliğini de beraberinde getirir. Yazar, "doğa"ya yönelirken, betimlemeciliğini ve ayrıntıcılığını ön plana çıkarır. Öykülerde görülen atmosfer oluşturma başarısı da, gerek

duygusal yoğunluktan, gerekse şiirsellikten payını almıştır. İleri, öykülerindeki şiirselliğe de, gene burada saydığımız diğer özelliklerden çıkarak ulaşır.

Öykülerin başarılı yönlerinden birisi de, öykülerdeki "kahraman" çeşitliliğidir. Devrimci gençler, saraylı hanımlar, kapitalistler, küçük burjuva sol aydınları, selim İleri öykücülüğünü zenginleştiren tiplerdir. Yazar, öykülerinde kimi eşyaları, nesnelere, durumları bir simge gibi kullanmış, az sözle çok şey anlatmasını bilmiştir. İleri öykücülüğü, "dil" işçiliğinin ileri boyutlara taşınmış olmasıyla da ön plana çıkmıştır. Basit, fiili gerçekçilikten yararlanmaktansa, insanın ruhsal yapısını çözümleme endişesinde olan İleri'nin öykülerinde, "eylem" anlatımından ziyade, iç derinlik hedeflenmiştir. Konuşmalardan, hareketlerden ziyade, insanın içinde akıp giden duygu, düşünce derinliği ön plandadır.

İleri, öyküsünün kuramsal arka planını geliştirirken, "yerlilik" düşüncesi üzerinde çokça durmuştur. Bir yazarın kimlerden etkilenirse etkilenir, bu etkiyi bizim toplumumuzun gerçekliklerine göre düzenlemesi gerektiğini, ancak bu halde taklitçilikten kurtulabileceğini sık sık ifade etmiştir. Memduh Şevket'in, Sait Faik'in bu yoldan giderek kendi seslerini bulduklarını söylemiştir.

Selim İleri'nin *Bir Denizin Eteklerinde*'den itibaren öykücülük çizgisinde bir "bölünme" olduğunu söylememiz gerekir. İlk üç kitaba göre daha bireysel bir çizgiye gelmiştir. Edebiyatın kendi iç meselelerini, öykülerine konu etmeye başlamıştır. Akdeniz coğrafyası, öykülere bu kitapla birlikte girmiştir.

İleri'nin son dönem öykü kitaplarından *Fotoğrafi Sana Gönderiyorum* ise, yazarın "yazarlık oyunu"ndan tümüyle vazgeçtiğini gösteren, kendini anlattığı, *Bir Denizin Eteklerinde*'yle başlayan ikinci dönemin bir ürünü olarak da düşünülebilecek bir eserdir. Çocukluk hatıraları, eski İstanbul'dan hatırlanan kimi sahne ve kişiler, yalnızlık, karamsarlık hisleri, "anlatının anlatılaştırılması" tekniği ile öyküleştirebilir.

3. Romancılığın Dönemleri

İleri'nin öyküleri için dile getirdiğimiz düşünceler, büyük oranda romanları için de geçerlidir. Romanlarında da öykülerinde olduğu gibi, yoğun bir hüznün okuyucuyu sarmaladığı görülür. Bu adeta bir fon rengidir. Bir film müziğinin filmin atmosferini oluşturmada üstlendiği fonksiyonu, hüznün, İleri'nin roman ve öykülerinde üstlenir. Öykü kişilerinin kırılmalı, ince bir karaktere sahip olmaları, yaşadıkları dünyanın/hayatın ise bunun tersine inceliklerden, içtenlikten uzaklaşmış, "yoz" bir dünya olması, geçmiş, güzel günlerin bir daha geri gelmemek üzere kaybolmuş olması, başkalarının anlaşılmasını, başkalarının dünyasında bir yer edinmemek gibi sebeplerin İleri'nin romanlarındaki hüznün tetikleyicisi olduğunu belirtmemiz gerekir. İleri çocukluğunda o "masalsi İstanbul'u" biraz olsun görmüş, eserlerine doğasıyla, seçkin insanların yaşamlarındaki ince ayrıntılarıyla girmiş olan "eski İstanbul"un kayboluşuna/katliolunuşuna şahit olmuştur. İstanbul'la birlikte o seçkin medeniyetin seçkin insanları da kaybolmuştur. İleri'nin çoğu romanının kalkış noktası, (yazarı yeni bir romana hazırlayan motivasyon da denebilir) bu kaybolan güzelliklerin yazıyla da olsa bir şekilde

yeniden var edilmesi arzudur. İnci Enginün'ün cümleleri bu gerçeğe işaret eder: "İstanbul'un bir yazarı olan Selim İleri yetiştiği dönemin İstanbullularının özlemi içinde yaşar. İstanbul'u çoktan unutulmuş, hayatımızın dışına atılan bir ayrıntıdan hareketle anar ve anlatır. Çocukluğunda evlerinde, dostlarında okuduğu nice dergi sayfasında adına rastladığı, yetiştikten sonra adlarının anılmadığını gördüğü için o yazarlar adına hayıflanıp bir aydın olan Selim İleri, nesillerin bu yazarlara borçlarını hissettirmek ister gibi onları yeni baştan yorumlayan romanlar yazmıştır. Böylece 1950'lerin havasında, kaybolmaya başlayan eski zamanların son kalıntılarında sezdiği, gördüğü kişiler, dergiler, evlerin yanı sıra unutulmuş romancı ve hikayeciler de onun konuları arasına girer. Sanatçı, anahtar ve aydın romanının örneklerini verirken okuyucu ve seyircinin duygularını da unutmaz." (Enginün, 2001, s.367)

İleri, romanlarında "geçmiş"i anlatırken, eski dönemlerin edebiyatçılarından büyük oranda yararlanır. Bazen sadece bir yazarın adını değiştirerek onu roman kahramanı yaptığı olur. Yazarın, başlangıçta romana yönelmesi, romancı olma heyecanına kapılması da, bıkmadan usanmadan edebiyatımızın önemli romanlarını adeta yeniden yazmaya girişmesiyle, onlarla bir anlamda hesaplaşması ile mümkün olmuştur. Yazarın geçmiş edebiyatımıza yönelip emektar edebiyatçıların hayat ve eserlerinden adeta yeni romanlar kotarması, ondaki geçmiş anlatma tutkusunun bir ürünü olmakla birlikte, unutulmamalıdır ki, anlatının anlatılaştırılması, onu, metinlerarasılık gibi tekniklerin de yardımıyla postmodern edebiyatın sularına çekecektir. İleri, başka edebiyatçıların metinleriyle kurduğu ilişkiler sebebiyle romancılığında farklı bir damar açmayı başarmıştır. Bu bağlamda verilebilecek en yetkin örnek, yazarın *Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın* adlı romanıdır. Belki de en fazla üzerinde durulan romanı olan *Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın*, bir anlamda İleri'nin değerbilirliğinin, edebiyatımızın geçmişine sahip çıkışının göstergesidir, denebilir.

İleri'yi bir romancı olarak, postmodern edebiyatın sularına çeken bir başka nokta da, aşağıda da kısaca üzerinde durulacağı gibi, kendi deyimiyle "yazarlık oyunu"ndan bıkmaya, romanın kuşkusuz en hayati fonksiyonu olan "kurmaca" boyutundan onu soyutlamaya çalışmasıdır. Yazar, yaşadığı hayatı değişikliklere tabi tutmayı, tümüyle kendi gündelik yaşamının öğelerini anlatısına konu etmeye çalışmıştır. Bu da onu bir anlamda asıl "oyun"un, postmodern edebiyatın belki de en can alıcı noktası olan "anlatıyı anlatılaştırma" yönteminin içine dahil edecektir.

İleri romancılığının genel çizgileri belirlenirken, özellikle ilk dönem romanlarına küçük burjuvaların, sol aydınların problemlerini konu edişinden bahsetmek de gerekir. İleri, özellikle ilk romanlarında aydınların iç dünyalarını, bunalımlarını, yalnızlıklarını, ikiyüzlüklerini, cinsel açmazlarını anlatmış, ülkemizdeki ideolojik tartışmaları, çelişkileri, özellikle onlar üzerinden göstermeye çalışmıştır. Yazar, bunu yapar, ideolojisi romanına konu ederken, asla bir tarafgirliğe düşmez. Bu anlamda, özellikle ilk öykü kitabı *Cumartesi Yalnızlığı*'ndaki öykülerde gördüğümüz ideolojik tarafgirlik veya yoksulları anlatırken, "anlatıcı" soğukkanlılığından uzaklaşma zafiyeti, romanlarında söz konusu değildir, denilebilir. Romana, öyküye göre daha geç girmiş, başka bir deyişle, daha geç roman yazmış (daha doğrusu yayınlamış) olması, onun romancılığını ilk öykü

kitaplarında gördüğümüz bu tür problemlerden korumuştur. Yazarla yapılmış bir söyleşi, onun ideolojik anlamda sağlıklı bir çizgiye gelebilmek için hangi merhalelerden geçtiğini göstermesi açısından önemli ipuçları vermektedir. (Savcıoğlu, 2004, s.24 vd.)

Rukiye Bilhan, İleri'nin romanlarındaki konuları; yozlaşma, sosyal adaletsizlik, kötümserlik, yalnızlık, özgürlük, zenginlik ve yoksulluk, evlilik, ölüm, aşk, tabiat, kadın ve erkek, geçmişe özlem olarak sınıflandırır. (Bilhan, 1998, s.29 vd.)

Necip Tosun; İleri'nin, eserlerinde, hiçbir şeye bağlanamayacak kadar her şeyi iyi bilen küçük burjuvayı, aydınları, sanat öğrencisi genci, toplumla sağlıklı ilişkiler kuramayan şairi, ömrü boyunca sevgiyi aramış ama bir türlü yakalayamamış gönül yorgunu geçkin bakireleri, cinselliği netleşmemiş, daha doğrusu sapkın cinsel eğilimler içerisindeki incelik düşkünü erkekleri, kadınları, hayatta aradığını bulamamış sanatçıları gündeme getirdiği görüşündedir. İleri'nin, eserlerinde, gitgide sevgisizliğe ve iki yüzlülüğe doğru yol alan insan ilişkilerini, birey olmanın anlamını kavrayamamış insanların acılarını, bunalım ve çıkmazlarını ele aldığını, onun roman kişilerinin sonunun hep kaçınılmaz olarak yalnızlığa ve acıya çıktığını belirtir. (Tosun, 2004, s.99) Bunun sebebi, insanlar arasındaki inceliğin, hassasiyetin günden güne azalmakta, soy duyarlılıkların terk edilmekte oluşudur.

Alpay Doğan Yılmaz, İleri'nin romanlarını dört dönemde inceler. (Yıldız, 2004, s.14) *Her Gece Bodrum, Ölüm İlişkileri, Cehennem Kraliçesi ve Bir Akşam Alacası* ile ilk romanı olan *Destan Gönüller* 1973-1980 yılları arasında yazılmışlardır ve ilk döneme aittirler. Bu dönem romanlarında, İleri, çoğu sanat, üniversite çevresinden olan bir grup (genç) insan arasındaki ilişkileri anlatır. Bu ilk dönemin eserlerini anlayabilmek için Fethi Naci'nin eleştirilerine kulak vermek gerekir: Fethi Naci, "Hüzünlerin, acıların, ayrılıkların, karşılıksız sevgilerin, yıkılışların yazarı Selim İleri; güneşli alanların değil yağmurlu sokakların yazarı; birbirini anlayıp sevmenin değil iletişimsizliğin yazarı; 'yoz güzellik'in yazarı." diyerek, İleri romancılığına panoramik bir bakış yöneltir. Fethi Naci, İleri'nin, küçük burjuva aydınlarını anlatmayı seçtiğini belirttiği sonra, yazarın romanlarından alıntılar yaparak, İleri'nin kişilerini daha yakından tanımamızı sağlar. Yazar, İleri'nin roman dünyası için, "Küçük burjuvazinin aydınlar kesiminin bir bölümünün oluşturduğu bir dünya, bu. Ahmet Haşim, 'Melali anlamayan nesle aşına değiliz' demişti; Selim İleri'nin küçük burjuvaları –solcusu, sağcısı, politika dışı olanı- nerdeyse su içer gibi, soluk alır gibi 'melal'i yaşayan kişiler; çoğu için 'melal'i seven kişiler de diyebiliriz." diyecektir. (Fethi Naci, 1999, s.624 vd.)

Alpay Doğan Yıldız'a göre 1981-1987 yılları arasında yazılan *Yaşarken ve Ölürlen, Ölüncüye Kadar Seninim, Yalancı Şafak, Saz Caz Düğün Varyete, Hayal ve İstirap ve Kafes* romanları ikinci dönemi oluşturur. Yıldız, bu dönemde, yazarın, bir taraftan, önceki romanlardaki, aydınlar arası ilişkiler, bu kişilerin huzursuzlukları, umutsuzlukları gibi meselelerini devam ettirirken, diğer taraftan 1990 sonrası romanlarda farklı bir şekilde ele alacağı yeni bir konu etrafında dönmeye başladığını ifade eder. "Bu, hayatlarında yazmanın ya da okumanın etkili

olduğu, gerçek dünya ile kitapların; kurgu dünyaların arasında kalmış kişilerin hikâyesidir.”

Üçüncü dönem, 1991-1997 yılları arasında yazılan *Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın*, *Kırık Deniz Kabukları*, *Gramofon Hâlâ Çalıyor*, *Cemil Şevket Bey*, *Aynalı Dolaba İki El Revolver* romanlarından oluşur. Bu dönem romanlarında, yazar, edebiyatımızın ve İstanbul’un geçmiş günlerine yönelir. *Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın*, Refik Halit’in Nilgün’ü gibi popüler romanların saf duyarlıklarını çağdaş romana taşıma endişesi ile yazılmıştır. Roman, Yeni Türk edebiyatından kimi eserlerin ve popüler romancılığımızdan bazı metinlerin bir “karma”sı, bir kesişim noktası gibidir. Kaybolup gitmiş, “geçmiş”in kendine mahsus güzellikleri, şairleri, yazarları, romanları, roman kişileri, sosyal ve siyasi, olayları hatırlanır, anlatılır. Nazan Bekiroğlu, bu roman için, “Bu romanıyla Selim İleri, bize teklif eder ki; Türk romanının; geldiği bu yerde, daireyi tamamlamış olarak yeniden başlangıçtaki noktaya dönmüş ama çok farklı tecrübe ve kabiliyetlerle yüklenilmiş bir yerde; yeni teknikler, yeni yorumlarla, küçümsemek ukalalığına düşmeksizin, ayıklayarak, yeniden inşa ederek, başka bir şey yaratmak için kullanarak, bu piyasa duyarlığından alabileceği güzel şeyler vardır.” diyecektir. (Bekiroğlu, 1991, s.7 vd.)

Aynı roman hakkında Necip Tosun ise şunları söyler: “*Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın*’ı bir savunma anlatısı olarak nitelemek pek yanlış sayılmaz. Çünkü bilindiği gibi İleri, öteden beri edebiyattaki yerleşik yapılanmanın favori eğilimi olan sosyal muhtevalı eserlerden çok, bireyi, onun duygusal dünyasını hedefleyen eserlerle ortaya koyuyor, bu da malum çevrelerce (toplumculuğu edebiyatta adeta bir tabu olarak gören çevrelerce –AH) eleştiriliyordu. (...) İşte Selim İleri, sanki bütün bu eleştirilere bir cevap olsun için, bu romanında, kendi sanatını besleyen kaynakları gündeme getirerek, sanatının yöneliminin haklılığını ispatlamaya çalışır.” (Tosun, 1991, s.3 vd.)

Alpay Doğan Yıldız’ın tasnifine göre, *Ada Her Yalnızlık Gibi*, *Solmaz Hanım*, *Kimsesiz Okurlar İçin*, *Bu Yaz Ayrılığın İlk Yazı Olacak*, *Yarın Yapayalnız* romanları, 1999-2004 yılları arasında yazılmışlardır ve dördüncü ve son dönemi oluştururlar. (Yıldız, 2004, s.14) Bu dönem romanları, daha çok bir yazma eyleminin, yaratma sancısının yazıya geçirilmesi biçiminde düşünülebilir. Bir Denizin Eteklerinde adlı öykü kitabından itibaren yazarın öykücülüğü için söylediklerimizi, bu dönem romanları için de tekrarlayabiliriz: Yazar, neredeyse “yazarlık oyunundan” tamamiyle vazgeçerek, kendisi ile roman kahramanları arasındaki mesafeyi sıfırlamak istemektedir. Bir çeşit “yapay”lıktan, “sentetik”likten kurtulmak amacıyla böyle bir yola başvurduğunu belirten yazarın, hiç planlamadığı halde, bu tasarrufuyla postmodern roman çizgisine yaklaştığını söylemek mümkündür. Zira bu kaçış, onu bir başka yazarlık “oyun”una davet etmektedir.

4. Diğer Türler

Roman ve öyküleri dışında, İleri’nin eser verdiği diğer türlere de birkaç cümleyle değinelim: İleri’nin deneme ve incelemelerindeki temel mantalite, toplumun, sanat dünyasının, değerini bilmediği eser ya da sanatçıları hatırlatmak, unutulmuş, kaybedilmiş değerleri yeniden insanların gündemine taşımaktır. Yiten güzellikleri

hatırlatmaktadır. İleri; dünyanın, ülkenin, toplumun değişiminden rahatsızdır. Çünkü bu değişimi bir çözüme, bir çürüme olarak görür. İleri, hemen bütün eserlerinde olduğu gibi deneme ve incelemelerinde de “eski”yi unutturmamak telaşındadır.

İleri, sayısı bir düzineye yaklaşan anı kitaplarında, kuşkusuz kendi hayatını anlatmakla birlikte, eski İstanbul’un güzelliklerini hatırlatmak amacıyla hareket etmiştir. İlk bakışta yemek kitabı olarak algılanabilecek kitaplarında da (örneğin *Rüyamdaki Sofralar* ve *Oburcuğun Edebiyat Kitabı*), İleri, gene kendi hayatını, eski İstanbul’u, unutulmuş değerlerimizi var etmek kaygısındadır.

Tiyatrolarına gelince: Gerçek yaşamdan, somut kişilerden yararlanılması; kadınların anlatılması; figürlerin yakın tarihimizden seçilmesi; genellikle toplumun genel kabulleriyle uyumlayan, ayrıksı tiplerin seçilmesi; tiyatro, edebiyat ya da resim dallarında eserler vermiş sanat kadınlarının sahneye taşınması gibi ortak noktalara sahip oyunları, İleri’nin ruhunun derinlerinde kaynadığını söylediği fakat çok fazla ortaya çıkartmadığından yakındığı anarşist, töre-karşıtı tavrını en net biçimde ortaya koyan ürünlerdir. Bununla birlikte, oyunlarda “hareket” unsurunun zayıf olduğunu söylememiz mümkündür. Eylemlerin, mazide yaşanmış kimi olayların, oyunculara anlatılması suretiyle yansıtılması, oyunların sahnelenme gücünü zayıflatmaktadır.

Selim İleri çok sayıda senaryo da yazmıştır: Ancak öykü, roman ve tiyatrolarında, yenilikçi, hatta yer yer deneyci olarak düşünülebilecek olan Selim İleri’nin, senaristliğinde, aynı noktada bulunduğunu söyleyemeyiz. Sinemanın ticari bir sanat olması ve İleri’nin çocukluğundan beri, Türk sinemasına hayranlık duyması, sinema beğenisinin Türk filmleri izleyerek oluşmuş olması, onun senaryolarını, Yeşilçam filmlerinin melodramatik çizgisinden uzaklaştıramamıştır. Gene de, İleri’nin senaryolarının, Yeşilçam sinemasına entelektüel bir incelik, bir derinlik kattığı muhakkaktır.

İleri’nin şiirleri ise belli bir ahenk duygusundan uzaktır. Yazarın, bu alanda herhangi bir iddiaya sahip olmadığı açıktır. Ancak; aşk, ölüm, yalnızlık, cinsellik gibi konuların işlenmesi, geçmişe yönelme arzusu gibi hususlar, yazarın diğer türlerdeki eğilimlerinin, şiirlerinde de sürdüğünü gösterir. Şairliği, İleri’nin edebi portresini pekiştirmiştir, hükmüne varılabilir.

5. Sonuç

Edebiyatın pek çok alanında ürün vermiş olan Selim İleri, hemen bütün eserlerinde “mazinin şiiri”ni ortaya çıkarmak üzere kaleme sarılmış, kaybolmuş güzelliklere, unutulmuş değerlere, kadri bilinmemiş yazarlara ağıt yakmış, değişen dünyaya duyduğu tepkiyi belki de böylece göstermek istemiştir. Bütün eserlerine hakim olan ana duygu hüzdür. Kendisinin “özezerlik” dediği eski Türkçeyle söyleyecek olursa “mahviyetkâr”lığı gene bütün eserlerini saran bir genel fon gibi düşünülebilir. Bireysel anlamda “özezerlik” toplumsal anlamda ise dünyada yaşanan değişime karşı duyulan büyük üzüntü ve içsel bir duygu halinde kalmış olan isyan duygusu yazarın eserlerini bir dip akıntı halinde takip etmiştir. Üretken bir yazar olan İleri, çalışmayı bir varoluş meselesi haline getirmiş, bir anlamda çalışarak varoluşun acısını azaltmayı hedeflemiştir.

Eserlerinin arka planında böylesi bir motivasyonun olduğunu söylemek mümkündür.

6. Kaynakça

- Alver, K. (2004). Selim İleri Öyküsünde İnsan Halleri. *Hece Dergisi*, (95), 94-98.
- Bekiroğlu, N. (1991). Duyarlığın Zaman Romanı/Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın. *Dergâh Dergisi*, (22). 7-8.
- Bilhan, R. (1998). Selim İleri Hayatı ve Romanları. Fırat Üniversitesi. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Enginün, İ. (2001). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Fethi Naci. (1999). *Yüzyılın 100 Romanı*. 2. bs., İstanbul: Adam Yayınları.
- Harmancı, A. (2006). Selim İleri'nin Edebi Kişiliği ve Öykücülüğü. Selçuk Üniversitesi. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya.
- Hızlan, D. (2001). *Düzyazı Ayracı*. YKY, İst.,
- İleri, S. (2003). *Annem İçin*, 5. Bs., İstanbul: Doğan Kitap.
- İleri, S. (2002). *Anılar; Issız ve Yağmurlu*. 2. bs. İstanbul: Doğan Kitap.
- İleri, S. (1975). *Dostlukların Son Günü*, Ankara: Bilgi Yayınları.
- İleri, S. (1985). *Hatırlıyorum*. 2. Bs., İstanbul: Altın Kitaplar.
- İleri, S. (2005). *Kar Yağıyor Hayatıma*. İstanbul: Doğan Kitap.
- İleri, S. (1979) "Niçin Küçük Kentsoyluyu Yazıyorum...", *Türk Dili Dergisi*. (334) 26-30.
- İleri, S. (1974) "Öykünün Abece'si", *Yeni Ufuklar*, (248). 39-43.
- İleri, S. (1974). "Türk Öykücülüğünün Genel Çizgileri". *Türk Dili Dergisi*. (286). 3-29.
- Oktay, A. (2004). *Şeytan, Melek, Soyтары*, 2. Bs., İstanbul: Doğan Kitap.
- Savcıoğlu, N. N. (2004). "Selim İleri İle Çağdaşlaşma ve Bireye Yönelik Saptamalar", *Adam Öykü Dergisi* (55) 24-28.
- Şişman, Ö. (2002). "Mavi Kanatlarınla'dan Ayrılığın İlk Yazı'na", *Cumhuriyet Kitap*, (623). 1-7.
- Tosun, N. (2004). "Geçmiş Zamanın Peşinde : Selim İleri Öykücülüğü", *Hece Dergisi*, (87). 99-105.
- Tosun, N. (1991)"Mavi Kanatlarına Yalnız Benim Olsaydın", *Dergâh Dergisi*, (19). 3-5.
- Türk Dili. (1975). "Öykü Nedir? Öykü Anlayışınızı Anlatır Mısınız?", *Türk Dili Dergisi*, (286). 137.
- Yıldız, A. D. (2004). "Selim İleri Romancılığına Genel Bir Bakış", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, (52-53). 4-20.
- Yıldız, A. D. (1999). Selim İleri'nin Romanları Üzerine 'Okur Merkezli' Bir Yaklaşım, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun.